

надруковано: Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник / За ред. Т.Левовицького, І.Вільш, І.Зязюна, Н.Ничкало. – Ченстохова–Київ, 2009. –Вип. XI.- С. 75-80.

Олена Семеног

Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих
АПН України

Мовна майстерність сучасного науковця

Language mastery of modern scientist

The article presents the functional peculiarities of language means in written and oral scientific texts on the example of scientific papers of wellknown teacher and scientist L.I.Matsko.

Перспективи науки, авторитет навчального закладу визначаються провідними науковими школами і видатними вченими, професійними рисами яких виступають розвинена методологічна рефлексія, фундаментальна підготовка, наукова ерудиція. Увиразнює ж ученого науковий продукт. Отже, професійно майстерним можна вважати викладача-дослідника, вченого, який, окрім спеціальної і психолого-педагогічної, має також ґрунтовну мовнокомунікативну підготовку, вільно, нормативно послуговується національною науковою мовою в усіх її підстилях, подає та адекватно викладає аналітико-синтетичну інформацію як у письмовій, так і в усній формах.

Мова науки або «мова наукового стилю викладу», «наукова /спеціальна мова» (так називають цю категорію фахівці¹) займає широке поле мовного простору, виконує епістемічну, когнітивну, комунікативну функції і служить для задоволення соціальних, гносеологічних, комунікативно-прагматичних потреб

1

Ракитина С.В. Когнитивно–дискурсивное пространство научного текста: Автореф. дисс. ... д-ра фил. наук: 10.02.01 / Госуд. образов. учреждение "Волгоград. госуд. пед. ун-т". – Волгоград – 2007. – 43 с.

особистості і соціуму. Об'єктом мови науки є **науковий текст**, тобто, за Л.Мацько, О.Селівановою, цілісна семіотична форма лінгвопсихоментальної діяльності мовця, змістова, структурно-граматична єдність, що об'єктивована в усній або писемній формі, характеризується науковою інформативністю, новизною, змістовою закінченістю, зв'язністю, різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, відповідною термінологією і призначена фахівцям певної галузі. Разом з тим, якщо раніше науковий текст сприймався насамперед як джерело пізнавальної інформації, то в умовах антропоцентричної парадигми виникає потреба у філологічному прочитанні наукових текстів, особливо науково-гуманітарних, зокрема лінгвістичних, у ретельному розгляді особистості вченого як професійної мовної особистості, вивчення мови лінгвіста як еталону наукової мовної досконалості і майстерності.

У роботі Г.Богіна під **мовною особистістю** розуміється людина під кутом зору її здатності до мовленнєвої діяльності, готовності до мовленнєвих вчинків, створення і розуміння творів мовлення. У цілісній структурі теоретико-гносєлогічної моделі мовної особистості російського вченого Ю.Караулова знайшли місце **три рівні володіння мовою**². *Вербально-семантичний рівень* визначає рівень володіння природною мовою на основі знань системи мови; *лінгво-когнітивний* - дозволяє будувати мовну картину світу шляхом упорядкування і систематизації індивідуальних понять, слова-концептів, образів. *Мотиваційно-прагматичний рівень*, або *рівень діяльнісно-комунікативних потреб* сприяє усвідомленню системи мотивів і цінностей особистості у мовній картині світу. Виявити цей компонент у наукових текстах - більш складне завдання, аніж, наприклад, виконати аналіз виражальних засобів. Важливою складовою мовної особистості виступає *ціннісний, світоглядний* (система цінностей або життєвих смислів), *культурологічний* (рівень засвоєння культури),

---

² Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. - Изд. 2-е, стереотип. - М.: Едиториал УРСС, 2002. - 264 с.

особистісний (індивідуальний), пізнавальний, поведінковий компоненти (Ю.Караулов, В.Карасик), мовна, інтелектуальна здібність, мовне чуття.

Яскравою представницею академічної науки, «сильною мовленнєвою особистістю», яка фахово рефлектує над словом, характеризується високим рівнем володіння фаховою метамовою, впливає на розвиток сьогодення української літературної мови і на її перспективу, є Любов Іванівна Мацько, доктор філологічних наук, професор, дійсний член АПН України, завідувач кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Самобутні дослідження Майстра наукового слова якісно синтезують складні питання теоретичної лінгвістики, лінгвориторики, соціо-, етно-, прагмалінгвістики, лінгвістики тексту, лінгвокультурології, лінгводидактики середньої школи (старшої ланки) і вищої професійної освіти. При широкому діапазоні мовознавчих інтересів і методичному розмаїтті підходів до аналізу історико-лінгвістичного, лінгвориторичного, лінгвокультурологічного матеріалу науковій творчості властиві фундаментальність, методологічна глибина, системність підходу до досліджуваних явищ, відкритість до нових ідей і, безумовно, внутрішня цілісність, в основі якої - чітка лінгвістична позиція. У межах статті з'ясуємо функціональне навантаження наукової мови Л.І.Мацько у писемних і усних наукових текстах. Джерельною базою слугують праці, виступи і безпосереднє спілкування з лінгвістом.

Життєве кредо Любові Мацько – ніколи не припиняти вчитися, постійно «жити науковим життям», оперативно відгукуватися на найбільш гострі й актуальні проблеми мови, виважено оцінювати і переваги, і недоліки, і перспективи нового наукового явища, теорії і цілого напрямку. У наукових працях з історії української літературної мови, культури мови і стилістики Любові Іванівни органічно поєднуються енциклопедичні знання вченого-лінгвіста, дослідницьке чуття і «наукова іскорка» стиліста і талант ритора. Численні статті, підручники пронизують взаємопов'язані функції: когнітивна (розвиток знання і пізнання), епістемічна (репрезентаційна, інформаційна), комунікативна

(оптимальне наукове спілкування, спрямоване на отримання нових наукових результатів).

На першому місці в науковій творчості Л.Мацько знаходяться видання, призначені для студентів, аспірантів, а також для всіх, хто прагне ефективно користуватися україномовними ресурсами. Кожний з підручників для вищої школи («Риторика», «Стилістика української мови», «Культура української фахової мови» та ін.) високоповажні рецензенти і безпосередні користувачі вже назвали навчальними книгами нового покоління. Першочергове місце в інноваційній освітній парадигмі займають наука (знання), технологія, соціально–культурні цінності, тріада "студент – підручник – викладач", проблемний підхід, діалоговий режим спілкування, самостійна пізнавальна діяльність. Наскрізна концептуальна ідея - крізь призму етнокультурних і соціолінгвістичних змін, факти когнітивної, комунікативної лінгвістики, лінгвориторики, лінгвокультурології, комунікативно–діяльнісного, особистісно–орієнтованого підходів подати шляхи формування креативної мовної особистості, яка має розвинуте чуття мови, мовний смак, досконало володіє мовним етикетом, знайома з кращими зразками мовної поведінки, відшліфованими у процесі культурного розвитку нації, та спрямована на толерантне мовленнєве спілкування. Культуромовні міркування вченого важливі у філологічній аудиторії, вагомі і для фахівців інших напрямів.

Аналіз численних текстів підтверджує: перед нами носій елітарної мовленнєвої культури, що виявляється в індивідуальній манері викладу і побудови думки, у здатності надавати конкретним, логічним, власне науковим відомостям особливої форми словесної творчості, інноваційно оформляти структуру думки. Любов Мацько володіє нестандартним типом наукового мовомислення (пафосно-вербально-елокутивним) й унікальним поглядом на навколишню дійсність, що виявляється і в оновленні існуючих та моделюванні нових інтелектуальних понять, які не знаходять адекватного вираження в мові: *інтелектуальна молодь, інтелектуальна творчість, нова інтелектуальна політика, інтелектуальна еліта, наукова далекоглядність.*

*«Починає формуватися нова інтелектуальна політика України, і для цього вища школа має готувати **суперфахівців-пошуковиків**, які б володіли комплексом пошукових методів, розуміли пріоритети національно-державних загальнолюдських цінностей, були **високоадаптованими і стресостійкими** за сучасних умов відкритого для світу українського суспільства (виділення наше – О.С.).³*

Глибина думки незбагненним чином поєднується з ясністю і простотою викладу складної проблеми. Однак за цією удаваною простотою завжди стоїть титанічна щоденна праця, висока внутрішня організованість, самодисципліна, нещадна вимогливість до себе. Філологу властиві інтегративний підхід до явищ мови, чіткі дефініції, пошук когнітивно значущих авторських новотворів і яскравих образів: *«реалізація програми можлива лише за умови **українськості педагогічного дискурсу, навчального середовища, україномовного особистісно зорієнтованого навчання; інтелект нації закодований у системі національної мови**»; «... хатня вжитковість української літератури»; «мовна культура не постає на пустому місці, це постійна робота, спрямована на вдосконалення свого мовлення, розвиток інтелекту, на виховання і вдосконалення кращих людських чеснот, створення свого **фахового образу**, досягнення соціального престижу».*

Типовими рисами ідіостилю мовознавця є гармонійне поєднання загальнонаукової, лінгвістичної, філологічної і експресивно забарвленої лексики; індивідуальна семантизація низки термінів, смислова специфіка яких виявляється в межах цілісної культуромовної концепції вченого, лінгвокогнітивне продукування слів і словосполучень: *у публіцистичному стилі української мови **ідеологічна маркованість** змінилася **плюралістичним багатоголоссям**, що значно розширило мовний арсенал його із залученням у свій обіг різношарової лексики; завдяки закономірним суспільно-політичним і **духовно-культурним***

---

³ Мацько Л. Матимемо те, що зробимо // Дивослово. - 2001. - №9. - С.2-3.

*реабілітаційним процесам значно розширилося функціональне поле української мови, оновилися, розгалузилися і збагатилися її стилістична система».*⁴

По-особливому яскравіє у мовотворчості Любові Мацько прикметник мовний: інтелектуальна мова; мовний нігілізм, мовна пам'ять, мовні вчинки, нова філософія літературної української мови. Лінгвіст завжди домагається чистоти стильової виразності і вишуканості тропіки. Вражає її здібність концентрувати увагу на певному об'єкті, терпляче (як ювелір шліфує дорогоцінний камінь), зосереджено, до досконалості, аналізувати факти, відточувати думку, наповнювати її семантичною місткістю, багатством і несподіваністю асоціацій.

Новаторським є стиль наукової розповіді. Замість звичних монологічних текстів з нейтральним тоном у наукових публікаціях Любові Мацько ми завжди отримуємо насолоду працювати з новими текстовими нормами діалогічного мовлення, що забезпечує культурність власне наукового мовлення. Міркування про предмет дослідження реалізуються через призму особистого ставлення автора, захоплюють своєю оригінальністю, влучною інтерпретацією мовних фактів, строго вивіреною системою аргументації, глибоким проникненням у сутність аналізованих явищ, комплексністю підходу до мовних закономірностей.

*“Мова і культура – це дві семіотичні системи, що в семіотичному просторі одна одної займають значне місце і надзвичайно важливі ролі виконують у їх прагматиконах – мова у прагмакультурі, а культура у прагмалінгвістиці. Мовна ідентичність не обходиться без відповідної їй культурної ідентичності, як і культурна ідентичність обов'язково передбачає наявність мовної ідентичності, бо і мова, і культура є не зовнішніми ознаками людини, які можна легко набути, а внутрішніми сутностями людини, складовими її свідомості, мовомислення, її мовно-культурної особистості”*⁵.

Виступи Любові Іванівни Мацько на освітянських форумах, зборах Академії педагогічних наук - це креативний спалах інтелектуальної енергії. Можливо,

---

⁴ Мацько Л. Українська мова в кінці ХХ ст. //Дивослово.-2000.-№4.-С.15-20.

⁵ Українська культуромовна особистість учителя: теорія і практика. Монографія / За ред. Л.І.Мацько, О.М.Семеног. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. - С.24.

тому, що дотримується правила: *"Підготовка промови – це не стільки збір інформації, скільки виношування власних думок з певної теми і глибоке її осмислення"*.

Для студентів, магістрантів, аспірантів лекції Любові Іванівни - це лабораторія академічного красномовства. Якісна риса викладача-науковця – діалогова взаємодія зі студентом-дослідником. Саме в процесі діалогової взаємодії, на глибоке переконання дослідниці, відбувається освітня зустріч, яка збагачує і студентів, і викладача-науковця новими враженнями, ідеями, цінностями. Любов Іванівна завжди заохочує прагнення своїх молодих колег глибоко аналізувати наукову проблему, підніматися до істинної висоти в мистецтві спостереження й узагальнення, бачити лінгвістичні феномени в їх взаємозв'язку, поєднуючи конкретні факти з теорією мови, досягати власної аргументованої оцінки мовного явища.

Побуваймо на заняттях у майстра. Ми обов'язково станемо свідками, як на очах аудиторії народжується і пульсує думка, блискуче здійснюється філологічний аналіз тексту. Науковий діалог допомагає формувати самостійність, відповідальність, відкритість, спонукає до розвитку мовленнєвих умінь представити власну думку в гармонії форми і змісту, зіставити її з думкою іншого автора, володіти реплікою і паузою, вербальними і невербальними засобами вираження спеціальних реалей, категорій і понять. Водночас лекції видатної особистості спонукають урешті замислитися і над тим, що мова – «не лише інформаційний код..., це передусім душа людська, розвиток, самовираження, тобто мова міцно пов'язана з людиною»⁶.

А діалог знаного академіка зі своїм аспірантом чи докторантом часто нагадує розмову партнерів, в якій мудрість одного урівноважує гарячкватість іншого. Відома і наукова принциповість Л.Мацько, вона не дозволяє ані собі, ані своїм дисертантам наукової легковажності чи поспішності, їй чужі безапеляційність суджень, підміна істинних доказів першим-ліпшим поясненням. То ж головна

---

⁶ Мацько Л. Матимемо те, що зробимо //Диво слово.-2001.-№9.-С.2.

риса наукового підходу, властивого науковій школі Любові Мацько (28 кандидатів і 5 докторів філологічних і педагогічних наук), - широкий науковий кругозір і глибина розуміння наукової проблеми.

Вражає наукова щедрість вченого-лінгвіста, що виявляється і у скрупульозному аналізі наукового твору дослідника-початківця, й у відкритому та відвертому захопленні оригінальністю інтерпретації мовних фактів іншого науковця незалежно від особистих симпатій. Незвичайна її професійна добросовісність, що ґрунтується на високих моральних принципах і величезній повазі до наукової праці взагалі: *«Інтелектуальна діяльність – це, власне, не тільки подолання опору матеріалу пізнання, а й опору душі та власного мислення, суспільних стереотипів і соціальної байдужості, матеріальної скрути й моральної та розумової інертності»*⁷. Очікує на свого дослідника мова наукових відгуків Мацько. Важко піддається підрахунку кількість захистів дисертацій, в яких виступала в якості офіційного опонента, тим самим відкривши дисертантам шлях у велику науку. За десятки років мовознавець творчо розвинула текстову організацію наукової рецензії, що в цілому забезпечує культурність відповідного жанру писемного наукового мовлення.

Особливий світ лінгвістики Любов Мацько збагачує і підносить величиною свого наукового і педагогічного таланту, мовним добротворенням і мовним оптимізмом, животворним впливом Українського Слова на розум і почуття співгромадян, адже «мовна культура не постає на пустому місці, це постійна робота, спрямована на вдосконалення свого мовлення, розвиток інтелекту, на виховання і вдосконалення кращих людських чеснот, створення свого фахового образу і досягнення соціального престижу».

---

⁷ Там само

Анотація

У статті на прикладі наукових праць відомого педагога і науковця Л.І.Мацько розглядається функціональне навантаження мовних засобів у писемних і усних наукових текстах.

Аннотация

В статье на примере научных работ известного педагога и ученого Л.И.Мацько рассматриваются функциональные особенности языковых средств в письменных и устных научных текстах.